

Юлія Базалій

МОВНА ОСОБИСТІТЬ, ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Рівень мовної освіти завжди був і залишається визначальним у характеристиці соціального розвитку суспільства загалом і кожної особистості зокрема. Зміна пріоритетів у сфері освіти, надання українській мові статусу державної, а також мовна політика в Україні – ці чинники зумовлюють якісно нові вимоги до вивчення української мови в школі. Проблема формування мовної особистості в Україні має певною мірою політичний характер, оскільки саме новому поколінню – сучасним школярам – належить майбутнє України, а зберігати надбання предків, утверджувати нову національну культуру, національну політику неможливо без досконалого знання рідної української мови, без любові та пошани до неї.

У відділі мови НДІ українознавства 1994 р. було розроблено навчально-виховну концепцію викладання української (державної) мови (автори: С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько). Вона узагальнила досвід комунікативного підходу до вивчення української мови і наголосила на специфіці мовної освіти у зв'язку з державним статусом української мови. Нові аспекти були засвідчені у проблемі викладання української мови як іноземної. У названому документі вперше обґрунтовано поняття мовної особистості як результату навчання і виховання на українознавчій основі.

Складовою формування мовної особистості є її духовне становлення (І. Огієнко, І. Срезневський, В. Сухомлинський, П. Юркевич), виховання любові й поваги до рідного слова, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів, усвідомлення необхідності та внутрішньої потреби в спілкуванні й пізнанні світу засобами рідної мови.

Мовна особистість як лінгвістична і лінгводидактична категорія нині перебуває у полі зору багатьох дослідників. Ю. М. Караулов розробив структуру, рівні мовної особистості, дав ґрунтовне визначення цьому поняттю. Н. П. Шумарова вивчає мовну компетенцію особистості

(активний словник у сферах родинного, позародинно-побутового та професійного спілкування), Л. М. Паламар розглядає питання відбору лінгвістичного матеріалу на початковому етапі вивчення української мови нефілологічною аудиторією вищих навчальних закладів, О. Є. Смолінська досліджує лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору. Окремі питання становлення мовної особистості знаходимо у працях Ф. І. Буслаєва, І. К. Білодіда, О. О. Потебні, І. Я. Франка, В. В. Виноградова, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, М. С. Вашуленка, М. І. Пентилюк та ін.

Вагомим є вплив культурологічного фактора. Саме цим зумовлена актуалізація культурологічної лінії під час вивчення рідної мови в школі. Національний компонент мовної особистості дає змогу розглядати мовну діяльність під кутом національно-культурної специфіки і враховувати етнопсихологічні чинники: вроджені мовні здібності, чуття мови, національний спосіб мислення, національна свідомість, національна самосвідомість, національно-мовна свідомість, несвідоме, національний характер, національне почуття, менталітет, національно-культурна мотивація. З огляду на це, формування мовних умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедagogіки пов'язане з вивченням мови як оригінального феномену етносу, специфічного способу оцінювання ним світу, а тому сприяє оволодінню школярами національно-культурним мовним компонентом, поглибленню етнoзнань та виробленню національного колориту їхньої мови.

Оригінальність відтворення етносом довілля відображається на всіх мовних рівнях (Н. Бабич, В. Жайворонко, В. Кононенко та ін.). Найбільшою мірою вона представлена в національно-культурних текстах, тобто таких, у межах яких має місце культурно маркована діяльність. Національно-культурний текст є засобом навчання рідної мови та формування мовної, мовленнєвої, етнокультурної компете-

тності школярів. Як зазначають дослідники, підручники з рідної мови містять недостатню кількість вправ українознавчого змісту. Мало уваги приділено роботі з національно-культурними текстами, спостереженню за функціонуванням у них національно орієнтованих мовних одиниць, відтворенню, редагуванню, створенню учнями власних національно-культурних текстів на пропоновану тему.

Звернення до етнолінгвістичного матеріалу стає необхідним упродовж усього періоду вивчення мови; методи і форми ознайомлення з етнолінгвістичними даними будуть змінюватися залежно від етапу навчання, рівня володіння мовою, типу навчального закладу тощо. Засвоєння українознавчого матеріалу особливо ефективно здійснюється на рівні поглибленого вивчення мови, на ґрунті вже опрацьованого теоретичного курсу, широких фактологічних даних. Проте не менш суттєвим є звернення до етнолінгвістичних відомостей у процесі опанування мови, починаючи з дошкільного віку, за умов родинного виховання.

Українознавчий підхід має оновити курс української мови, відкрити в ньому нові, ще не пізнані грані, ввести в навчальний обіг досі не використаний етнокультурний шар мовного матеріалу.

У школах з багатонаціональним контингентом учнів доцільно застосовувати лінгвокультурологічний підхід у викладанні української мови, зокрема під час вивчення української лексики, оскільки національно-культурна картина світу чи не найповніше виражається на лексико-семантичному рівні мови. Особливу увагу слід звернути на формування в учнів національних спільнот соціокультурної компетенції, а саме: розуміння національно-культурної специфіки мовної поведінки, звичаїв, правил, норм, соціальних умов, соціальних стереотипів українського народу, зафіксованих у мові, та вміння бачити спільне й відмінне у різних мовах, культурах, цінувати свою культуру, знати й поважати культури інших народів. В. Дороз у статті «Вивчення української лексики в поліетномовних

школах: лінгвокультурологічна робота» визначає соціальні чинники, які впливають на процес формування лексичних умінь та навичок у лінгвокультурологічному аспекті: відмінності у сприйманні, категоризації та оцінюванні явищ дійсності представниками різних етнічних спільнот, потреба освоювати позамовні (позакодові) знання, точніше знання, що стосуються невербальних кодів культури того лінгвокультурного суспільства, для якого використовується мова є рідною [2, 13].

Показником мовного розвитку особистості є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, що зумовлює активне використання засобів мови, вміння сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вміння осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції школярів (Т. Донченко). Мовленнєва компетенція охоплює систему мовленнєвих знань і умінь, потрібних для спілкування в різних видах мовної діяльності.

Характер мовної поведінки людини – найважливіший показник її загальної культури і творчих здібностей. Мовний розвиток повинен забезпечувати досконале, повноцінне культурне спілкування людей за допомогою мови.

Відповідно до сучасної соціолінгвістичної парадигми, відбулися зміни в змісті й обсязі навчального матеріалу у зв'язку з багатоаспектним трактуванням мови. Це зумовлює введення нових, передусім комунікативно орієнтованих, тем до програми, зокрема зі стилістики, риторики, культури мови. Змістова частина української мови як навчального предмета має забезпечити готовність випускників до подальшого навчання, самоосвіти, активної участі в громадському, виробничому, культурному житті держави. Важливим критерієм відбору лінгвістичного матеріалу стає його потенціал у формуванні мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності учнів.

Курс української мови в середніх загальноосвітніх закладах різного профілю (гуманітарного, природничо-

математичного тощо) характеризується рядом своєрідних ознак, що, передусім, стосуються змісту й технології навчання. Важливим засобом навчання стає профільно-орієнтований текст як середовище функціонування мовних одиниць, що дає змогу залучити старшокласників до мовної діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал уроку.

У цьогорічних «Методичних рекомендаціях щодо вивчення української (рідної) мови» [3, 29] головним завданням вивчення української мови визначено підготовку грамотної людини з високим рівнем комунікативної компетентності, що ґрунтується на системі знань про мову та її граматичну будову, самобутньої мовної особистості, яка має значний словниковий запас, засвоїла основні норми літературного мовлення, здатна вільно виражати свої думки та почування в усній та писемній формі, у будь-якому стилі та жанрі, що якнайкраще відповідають ситуації спілкування; також рідна мова формує високий рівень духовності й інтелекту людини, у свідомо-практичній мовленнєвій діяльності формує її світогляд, свідомість і психотип. У процесі реалізації соціокультурної змістової лінії актуальною залишається проблема національної самоідентифікації учнів, формування у них патріотизму, духовної культури, пов'язаних із вибором мови спілкування. Особливо акцентовано увагу на українознавчому аспекті вивчення мови у сучасних підручниках для середніх загальноосвітніх закладів.

Викладання української мови має бути підпорядковане комплексним потребам виховання мовної особистості. Спираючись на концепцію вивчення української мови, запропоновану С. Єрмоленко та Л. Мацько, вважаємо основою мовної освіти пробудження індивідуальної мовотворчості, таке засвоєння мови, яке забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людської діяльності. У мовній освіті мають гармонійно поєднуватися три складові: грамотність, лінгвістичне мислення і національно-мовна свідо-

мість. Ефективність мовної освіти і її відповідність сучасним стандартам визначатиметься її спроможністю дати Українській державі громадян, які вільно володіють державною мовою, забезпечити їх високий інтелектуальний розвиток, виховання духовно-емоційної сфери, національно-патріотичне виховання засобами мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема / Т. Донченко // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2–5.
2. Дороз В. Вивчення української лексики в поліетномовних школах: лінгвокультурологічна робота / В. Дороз // Дивослово. – 2005. – № 12. – С. 10–13.
3. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі / І. Ющук // Дивослово. – 2004. – № 9. – С. 11.

Vitaly Hayday

OBJECTIVE AND BASIC TASKS OF PHYSICAL EDUCATION

Great experience, gained by native and foreign scientists, proves the necessity of systematic physical training for health promotion, increasing person's specific and nonspecific firmness and working ability. According to the analyzed theoretical sources, health should be treated as a socially-biological concept, that includes not only normal structure and functions of various organs and systems, but the level of development of functional working balances, what practically determines successful adaptation of organism to different conditions of outdoor environment [1, p. 18–21].

It is important to say that very often intensive mental activity is conducted in the conditions of the expressed tension, that negatively influences on the dynamics of mental fatigue.

Process of education presupposes hard and tense work, done in the conditions of lack of time against the background of sharp decline of moving activity. The increase of task performance and health protection of youth, to a certain extent, is achieved by the enhancement of motion activity with a help of physical exercises during lessons of physical training and sport activity.